

A MAGYAR NEMZETISÉG ÖNRENDELKEZÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI AZ OKTATÁS ÉS KULTÚRA TERÜLETÉN JUGOSZLÁVIÁBAN

OPPORTUNITIES FOR THE SELF-DETERMINATION OF THE HUNGARIAN NATIONALITY IN THE FIELD OF EDUCATION AND CULTURE IN YUGOSLAVIA²

Absztrakt

A magyar nemzetiség önrendelkezése az államszocialista Jugoszláviában jelentősen függött az aktuálpolitikai folyamatoktól. A második világháború megtorlásait követően, a hetvenes évek derekára egy jelentős enyhülési időszak jellemző. A nyolcvanas évek elejére a kulturális autonómia biztató jelei mutatkoztak a külön utas Jugoszláviában. Megteremtődtek nyelvhasználat, az oktatás és a nemzetiségi érdekérvényesítés feltételei. Ennek ellenére a Vajdaságban, Dél-Baranyában és a Muravidéken is jelentősen lecsökkentek a magyarság számaránya. Nem csak az asszimilációs nyomásnak, hanem a kivándorlásoknak köszönhetően is.

Keywords: nationality politics, language use, culture, advocacy

Abstract

The self-determination of the Hungarian nationality in the state socialist Yugoslavia depended significantly on the current political processes. Following the retaliation of World War II, the mid-1970s were marked by a period of significant easing. By the early 1980s, there were encouraging signs of cultural autonomy for the special traveler in Yugoslavia. The conditions for language use, education and the enforcement of national interests have been created. Nevertheless, the number of Hungarians also decreased significantly in Vojvodina, South Baranya and the Muravidék. Not only due to assimilation pressure, but also due to emigration.

Kulcsszavak: nemzetiség politika, nyelvhasználat, kultúra, érdekérvényesítés

1. Bevezetés

A jugoszláviai magyarság lélekszámának csökkenése az első világháborút lezáró békék óta folyamatos. A 20. század folyamán elsőként az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása, a trianoni határok I. világháborút követő kijelölése járt tragikus következménnyel az itteni magyarság szempontjából. A háború okozta embervesztésén túl több tízezen települtek át

¹ Dr. habil. Bali Lóránt egyetemi docens Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Fenntartható Fejlesztés és Gazdálkodás Intézet

² „a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült”

az új határ magyar oldalára. A magyarság számának egész századot jellemző folyamatos csökkenése csupán az 1941. évi népszámlálás alkalmával fordult meg egy rövid időszakra a vizsgált térségek átmeneti visszacsatolása nyomán. A II. világháború követően újra drasztikusan csökkent a regisztrált magyar nemzetiségűek száma. Az elvesztett világháború, a határok újbóli rögzítése a magyarság további áttelepülését eredményezte a határ magyar oldalára. A 20. század második felében a magukat magyar nemzetiségűnek vallók aránya és száma megfeleződött. A jugoszláv, majd a horvát állam nem jelentett ugyan komoly fenyegetést a magyar közösségekre, azonban az itt élő magyarság asszimilálódása erős maradt, ennek a folyamatait hivatott vizsgálni a tanulmány¹.

2. Történeti háttér

Az 1946. január 31-én megalakuló jugoszláv állam bár föderatív volt annak ellenére etnikai ellentétek feszítették a belső kohézióját, amelyek elsősorban a szláv népelemen belül fordultak elő. Kezdetben azonban a német és a magyar nemzetiséget próbálták ellehetetleníteni, a későbbiekben asszimilálni. A második világháború után egy határozott, politikailag támogatott etnikai homogenizációs folyamat indult el. Ennek során az egykori jugoszláv területekről csaknem teljesen eltűntek a németek, valamint a magyarok is jelentős létszám csökkenést szenvedtek el. Ezek több alkalommal is szervezett etnikai tisztogatások során mentek végbe. Emellett a teljes jugoszláv éra a folyamatos horvát-szerb etnikai és államközi konfliktusokkal volt terhelt. Az egyéb nemzetiségek kulturális és oktatási lehetőségeinek a bővülése, nemzeti önrendelkezésük megindulásának a kiteljesedése csak ténylegesen csak az 1974-es alkotmányreform után indult meg².

A Jugoszláv Szocialista Köztársaság 1963-as alkotmánya már biztosította az egyenjogú anyanyelv használatot, azonban ez a gyakorlatban nem valósult meg. Ennek a legfőbb oka abban keresendő, hogy a mindennapi nyelvhasználatot szabályozó végrehajtási utasítások nem jelentek meg. Erre alapozva és a pénzügyi háttér hiányára hivatkozva a vállalatok és a közintézmények nem biztosították a párhuzamos nemzetiségi nyelvhasználatot. Az 1965-66-os öngazgatásra való áttérés, valamint az 1968-as koszovói megmozdulások és a Csehszlovák változások sarkalták a jugoszláv vezetést a tényleges nemzetiségi, és kulturális jogok biztosítására. 1967-1971 között számtalan alkotmányfüggelék és módosítás látott napvilágot, amely egy liberálisabb nemzetiség politika létrejöttét vetítette elő. Ténylegesen majd az 1974-es alkotmány módosítás indítja el a pozitív folyamatokat. A jugoszláviai magyarság társadalmi struktúrája rendkívül kedvezőtlen volt a hatvanas évek végén. Míg országosan a munkás – értelmiség arány 70:30 volt, addig ez a nemzetiség szintjén 82:18, ennél rosszabb képet csak az albánok mutattak³. A szűk értelmiségi réteggel rendelkező társadalmi csoportok társadalmi, politikai, gazdasági érdekérvényesítő képessége mindig nehezebben alakul.

3. Nyelvhasználat, kultúra, oktatás néhány aspektusa Vajdaságban és Dél – Baranyában, Muravidéken.

A Vajdaságban csaknem húsz törvény biztosította a nyelvi egyenjogúság érvényesítését az oktatás és nevelés, tájékoztatás, közigazgatás, igazságszolgáltatás, anyakönyvezés, helységnevtáblák, pecsétek használata, munkaügyek területe. A Vajdaság területén nyolc

körzetben volt szóban vagy írásban lehetőség a hivatali ügyintézés során a magyar nyelv használatára: Csóka, Magyarcsernye, Törökkanizsa, Zombor, Újvidék, Kula, Szenttamás, Törökbecse, Nagybecskerek. Magyarakanizsán, Adán, Zentán, Csókán kétnyelvűség a jellemző a testületi üléseken. Zomborban, Temerinben, Kishegyesen, Törökkanizsán annak ellenére, hogy a lakosság 80%-a a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején magyar nemzetiségű, a tanács üléseken nem volt jellemző a magyar nyelv használata. Horvátországban 1949 óta működik a Horvátországi Magyarok Szövetsége, amely a nemzetiség önszerveződését, érdekképviselését látja el. A helyi Közigazgatási Intézet felmérése szerint a legnagyobb magyar közösséggel rendelkező községek közül, csak Pélmonostor statútuma rendelkezett a magyar nyelv használatáról. Eszék, Dakovo, Vinkovci, Vukovár, Pakrac esetében ez nem történt meg⁴. A Szövetség jelentős szerepet vállalt a horvátországi magyarok kulturális életének a megszervezésében. Szinte minden faluban létre jött egy-egy kulturális egyesület, vadásztársaság, sportkör. Emellett magyar nyelvű hetilap kiadására is sor került Képes Újság néven⁵.

A horvátországi magyarság létszáma a vizsgált időszakban közel huszonötezer főre tehető, amelyből tizenötezer élt egy tömbben Dél-Barnyában, a fennmaradó rész Szlavónia többi részében szóróanyagban helyezkedett el. Az oktatást hat óvoda és tizennégy általános iskola biztosította a hetvenes évek végén, valamint egy középiskolai tagozat Pélmonostoron. Utóbbi helyen pedagógia, vasmunkás, közigazgatási, matematika tagozaton lehetett magyar nyelven tanulni. Magyar nyelven felsőfokon csak Eszéken és Zagrában lehetett tagozati szinten. A horvátországi magyarok előszeretettel tanultak a szülőhazájában, Pécsen és Budapesten.

A második világháború után a Muravidéken az oktatás párhuzamosan folyt magyar és szlovén tagozatokban. Már az 1950-es években megjelentek a magyar nyelvoktatás problémái. A magyar nyelvű tagozatokban nem volt elég szlovén nyelvismeret a továbbtanuláshoz. Ennek legfőbb oka a magyar tanerő alacsony szakmai ismeretekkel rendelkezett és magyar nyelvű iskola csak a Vajdaságban volt, ami a nagy távolság miatt elérhetetlennek bizonyult. Emiatt a magyar tagozatok elnéptelenedtek, a szlovén tagozatok egyre népszerűbbé váltak a kedvezőbb továbbtanulási lehetőségek miatt. Az 1950-es évektől egyre problémásabb volt a magyar gyerekek beíratása a szlovén tagozatra, ezért az állami vezetés kitalálta a kétnyelvű oktatást, amittől azt várták, hogy az emberek közötti kommunikációt elősegíti és segíti a magyar nemzetiségi fejlődést. Az 1959-60-as évektől van jelen ez a kétnyelvű oktatási (szlovén-magyar) modell a Muravidéken. Az államszocialista korszak magyar nyelvű napilapja a Muravidéken a Népújság volt, amely hasonlóan a horvátországi Képes Újsághoz kétezer példányban jelent meg.

Szlovéniában a magyar lakosság a második világháború után fokozatosan és folyamatosan csökkent, 1953. évi népszámlálási adatok szerint 11 ezer magyar lakosról tudunk, míg 2002-ben 6243 főre adat a magyarság száma. A csökkenés több tényező miatt következett be, ezek közül az egyik legfontosabb, hogy a magyarok egy része beolvadt a többségi szlovén társadalomba a vegyes házasságok miatt. Ez nagyban elősegítette az asszimilációt. Másik jelentős tényező, hogy egyre kevesebb magyar gyerek születik, negatív a népszaporulat, ez a magyarságot olyan szinten érinti, hogy ha a szülők nyilatkoznak a kiskorú gyermekeik anyanyelvi-nemzetiségi hovatartozásáról, akkor a vegyes házasságok miatt főleg a szlovénnek vallják magukat⁶.

A magyarok jelentős része külföldön vállal munkát, vannak, akik családotól vándorolnak el. A második világháború után a Muravidék volt Szlovénia legnagyobb emigrációs területe. A Muravidék magyar lakta falvaiban jelentős a mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozók száma. Ezek főleg törpebirtokokon dolgoznak (2 hektár alatti területeken), amikből nem lehet a nagyobb családok számára biztosítani a megélhetést. Iskolai végzettség szempontjából nagyon rossz a helyzet. Sokan csak az elemi iskolai tanulmányaikat tudták befejezni vagy még azt sem, és nem tanultak tovább, így őket csak betanított munkásként lehetett alkalmazni. Munkanélküliségi szempontból a térségbe a magyarok között alacsonyabb a munkanélküliség, mint a szlovén országos átlag⁷.

1974-es évben elfogadták a Szlovén Szocialista Köztársaság alkotmányát, melynek következtében 1975. márciusában megalakultak a Lendvai Községi és Muraszombat Községi Magyar Nemzetiségi Művelődési, Oktatásügyi Önigazgatási Érdekközösségek. Ezek a magyar nemzetiség legitim közigazgatási szervei lettek, melynek legfontosabb feladatai között voltak a kétnyelvű oktatás szervezeti, anyagi támogatása és a nemzetiségi kisebbségi sajtó (Népújság, rádió) megszervezése. Továbbá a könyvtárak fejlesztése és az anyanemzettel való kapcsolattartás. 1989.-ben Szlovéniában megszűntek az érdekközösségek, két kivétellel (magyar, olasz). 1990-ben a lendvai és a muraszombati érdekközösség átalakult. Helyettük létrejött a Muravidéki Magyar Nemzeti Önigazgatási Közösség. 1993-ban a média különvált a politikától a Tájékoztatási Intézet létrejöttével, amelynek hatáskörébe tartozott többek között a Népújság is, ami a térség egyik meghatározó folyóirata. 1994-ben megalakult a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, így a kultúra is kivált a politikából. Az 1994-ben újjáalakult a szlovén önkormányzati rendszer, ennek is köszönheti a muravidéki magyarság új szervezeti formáját és jogi háttérét.

4. Összefoglalás

A Josip Broz Tito nevével fémjelzett politikai éra kisebbségpolitikája Jugoszláviában valójában kirakat politika volt. Az egyén jogait részben biztosította, a közösségi nemzetiségi szerveződéseket azonban nem preferálta. Ez különösen aggályos volt, mivel a közösségi szerveződések biztosították volna a nemzetiségi lét megtartását. Ez abból adódóan is elengedhetetlen lett volna, hogy a jugoszláviai magyarság egy jelentős része szórványban, falvakban élt (1. ábra.). A másik jelentős rész pedig, vegyes etnikumú térségben. Bár a hetvenes évek végén pozitív változások következtek be, ez már azonban kevésnek bizonyult a társadalmi-gazdasági válság által sújtott országban a nemzetiségi lét körülményeinek a javítására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arday Lajos (1988): A jugoszláviai magyar nemzetiség helyzete (1981) In: Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről (Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávai). Medvetánc könyvek. Budapest, 265-304. old.
- Gyémánt Richárd – Drozdik Zsuzsa (2004): A horvátországi magyarság területi és társadalomstatistikai sajátosságai. In: Területi Statisztika 4. szám, pp. 361 – 380.
- Hornák Árpád (2008): A Jugoszláviai különút kisebbségpolitikai következményei. Magyarok a horvát, szerb és szlovén tagköztársaságban. A vajdasági autonómia és a magyarok 1945-1989. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.) Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet Budapest, 250-255. old.
- Kocsis Károly – Kocsisné Hodosi Eszter (1992): Magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében. Tankönyvkiadó. Budapest, 179. old.
- Kővágó László (1973): A jugoszláviai magyarság helyzete a felszabadulástól napjainkig. (kézirat). Budapest, 43-44 old.
- Mohos Mária (2008): A Rábától a Muráig. A magyar-szlovén határtérség történeti-földrajzi vizsgálata. Bibliotheca Slavica Savariensis X. Szombathely, 141 old.
- Rehák László (1988): Nemzet, nemzetiség, kisebbség Jugoszláviában. Gondolat. Budapest, 182. old.

JEGYZETEK

-
- ¹ Gyémánt Richárd – Drozdik Zsuzsa (2004): A horvátországi magyarság területi és társadalomstatistikai sajátosságai. In: Területi Statisztika 4. szám, 361 – 380. old.
- ² Rehák László (1988): Nemzet, nemzetiség, kisebbség Jugoszláviában. Gondolat. Budapest, 182. old.
- ³ Arday Lajos (1988): A jugoszláviai magyar nemzetiség helyzete (1981) In: Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről (Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávai). Medvetánc könyvek. Budapest, 265-304. old.
- ⁴ Kővágó László (1973): A jugoszláviai magyarság helyzete a felszabadulástól napjainkig. (kézirat). Budapest, 43-44 old.
- ⁵ Hornák Árpád (2008): A Jugoszláviai különút kisebbségpolitikai következményei. Magyarok a horvát, szerb és szlovén tagköztársaságban. A vajdasági autonómia és a magyarok 1945-1989. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.) Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet Budapest, 250-255. old.
- ⁶ Mohos Mária (2008): A Rábától a Muráig. A magyar-szlovén határtérség történeti-földrajzi vizsgálata. Bibliotheca Slavica Savariensis X. Szombathely, 141 old.
- ⁷ Mohos Mária (2008): A Rábától a Muráig. A magyar-szlovén határtérség történeti-földrajzi vizsgálata. Bibliotheca Slavica Savariensis X. Szombathely, 141 old.